

НОВІТНІЙ УКРАЇНСЬКИЙ РОМАН У ВИМІРАХ ЖАНРУ

Розглядаються здобутки новітнього українського роману останнього десятиліття. З урахуванням дослідницьких тенденцій визначено основні напрями його розвитку – запозичення прийомів і засобів масової літератури, розвиток прози за трьома векторами – постмодерністським, неомодерністським, неонародницьким, зміну стильової парадигми із постмодерністської на постпостмодерністську. Зауважено, що постмодерністська стильова парадигма відходить у минуле, залишаються окремі її прояви у творах Ю. Андруховича ("Коханці Юстиції", "Радіо ніч"), В. Рафєєнка ("Мондегрін"). Проаналізовано строкату жанрову картину, яка складається із традиційних форм і їхніх модифікацій, зокрема, роману історичного (Ю. Винничук "Танго смерті", Таня Малярчук "Забуття", Наталка Сняданко "Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма", Марія Матіос "Букова земля", Марина Гримич "Клавка"), родинного ("Вільний світ" Т. Белімової, "Соло для Соломії", "Країна гіркої ніжності" В. Лиса, роману-антиутопії (твори Ю. Щербака, Я. Мельника, О. Чупи, А. Чапая, І. Паєлюка), біографічного (М. Слабошпицький, Ірен Роздобудько, І. Корсак). У творах постпостмодерністського звучання спостерігається антропологічний поворот, коли людина та її життя набувають основного художнього виміру, навіть у романі історичному, у якому приватна історія стає трампліном для художнього осмислення екзистенційних проблем. Відзначено і появу нових жанрових різновидів – романів-психобіографій (С. Процюк), психотрилерів (О. Михед, А. Любка), технотрилерів (Макс Кідрук, П. Коробчук), ретродетективів (А. Кокотюха, В. Івченко, Б. Колодійчук), нуару (І. Паєлюк).

Ключові слова: новітній роман, постмодернізм, постпостмодернізм, жанрові різновиди.

Вступ. Сучасний український роман упродовж останнього десятиліття демонструє безумовні здобутки. До цього жанру звертаються письменники різних поколінь та індивідуальних стилів. Скажімо, Ліна Костенко сколихнула читачів "Записками українського самашедшого" (2010), які викликали бурхливе обговорення, дискусії, полеміку. Ю. Щербак плідно використовує жанр антиутопії, міркуючи про українські проблеми як сьогодні, так і майбутнього. Водночас прозаїки молодшого покоління – Любка Дереш, Софія Андрухович, Таня Малярчук, О. Михед, А. Чапай, А. Любка, М. Лаюк, Ірена Карпа, Наталка Сняданко – активно вписуються в літературний процес новими романними текстами. Не можна не помітити широким шаром жіночої романістики, яка представлена книгами Оксани Забужко, Євгенії Кононенко, Марії Матіос, Галини Пагутяк, Галини Тарасюк, Марини Гримич, Ірен Роздобудько, Галини Вдовиченко, Наталки Доляк, Дари Корній.

Якщо в 2014 р. Є. Нестерович, позитивно відгукує про твір Софії Андрухович "Фелікс Австрія", зазначає, що "хороший сучасний український роман став останнім часом рідкісним птахом на наших теренах" [6], то вже в наступному році Я. Поліщук цілком слушно помітив відновлення авторитету цього жанру в сучасній літературі, зазначивши як відродження його традиційних форм (історичного, пригодницького, мелодраматичного, сатиричного роману, роману-біографії), так і з'яву нових різновидів (кібер-роману, роману-антиутопії) [7, с. 15]. Отож, актуальним залишається питання про тенденції розвитку одного із провідних жанрів сучасності, який уособлює сучасний літературний процес.

Методологія дослідження. Ці тенденції в загальних рисах окреслили літературознавці: запозичення прийомів і засобів масової літератури (С. Філоненко, О. Романенко, Я. Поліщук), розвиток прози за трьома векторами – постмодерністським, неомодерністським, неонародницьким (Т. Гундорова, Р. Харчук), зміну стильової парадигми із постмодерністської на постпостмодерністську (Я. Поліщук, Н. Бернадська). Водночас кожна з них реалізується у строкатій жанровій картині.

Результати дослідження. Якщо аналізувати романи, написані у постмодерністському стильовому ключі, то їхня кількість зменшилася. Так, О. Ірванець, продовжуючи традицію альтернативних історичних

оповідей-фантазій у стилі "що було б, якби...", започатковану у новітній українській літературі В. Кожелянком, створив роман "Харків. 1938" (2017) про "нову, прекрасну і сильну Україну", яка буде соціал-комунізм і відзначас двадцятиліття революційних подій.

Реальні біографії класиків української літератури стають полем гри і реінтерпретації у постмодерністському ключі. Скажімо, у кіноромані-стимпанку П. Яценка "Нечуй. Немов. Небач" (2017) на тлі екзотичного антуражу другої половини XIX ст. – дирижаблів, електричних кебів, механічних волів чумаків, багатофункціональних кухонних пристроїв – розгортається життєва доля І. Нечуя-Левицького, із якої запозичено чимало реальних фактів, проте сучасний автор деміфологізує особу відомого прозаїка, який міцно ввійшов у канон вітчизняного письменства. Тим самим П. Яценко фентезійно переосмислює його біографію: стержень сюжету тримається на історії із заміною хворого серця класика на механічне. Водночас образ серця у творі поліфункціональний: від уявлення, що цей невеликий м'яз – вмістилище наших почуттів, тож чи може механічне серце полюбити? І до ідеологічного символу, який стосується колоніального статусу України, українців, української літератури: російське Археографічне товариство займається зомбуванням людей, вживляючи їм механічні серця з "духом російським". Відтак у цьому творі тісно переплітаються елементи історичного роману-реконструкції, урбаністичного та пригодницького.

Якщо П. Яценко деканонізував життя і творчість І. Нечуя-Левицького, то В. Єшкілев здійснив, на думку П. Білоуса [2], "своєрідний акт десакаралізації постаті Сковороди" в романі "Усі кути трикутника. Апокриф мандрів Григорія Сковороди" (2012). Письменник запропонував авторську версію життєпису філософа й художника слова, провокаційно зобразивши його шпигуном, бісексуалом, учасником змов, оргій і використавши для цього малодосліджений і маловірогідний факт – подорож Г. Сковороди до угорського містечка Токай у 1750–1753 рр. Як слушно зазначила М. Микицей, "... класично прийнятий образ мандрівного філософа "ходив босий селами, грав на сопілці, проповідував сердечну науку" Володимир Єшкілев трансформує і продовжує у цілком несподіваний, але такий привабливий образ своєрідного українського Джеймса Бонда..." [5]. Сам автор жанрову сутність свого твору визначив як біографічний роман,

тоді як О. Галич вважає, що це квазі-біографія, "справжній пригодницький постмодерністський роман" [3, с. 153]. Безперечно, ідеться про художню біографію, про модифікацію біографічного роману, у якому домінує авторська вигадка, провокація, гра з читачем, пригода.

Деконструкцію родинної саги на помежів'ї модерної і постмодерної іронії здійснив О. Коцарев у романі "Люди в гніздах" (2018). Зображуючи історію кількох поколінь, автор міксує різні жанри, стилі, прийоми письма.

Якщо ж звернутися до "ікон" постмодерного стилю, то О. Забужко, С. Жадан уже відійшли від нього, і це засвідчується такими творами, як "Музей покинутих секретів" (2009) та "Інтернат" (2017). Залишається Ю. Андрухович, який у 2018 р. опублікував новий роман "Коханці Юстиції". Постмодерна природа цього твору очевидна: тотальна іронічність у, здавалося б, "серйозному" матеріалі про злочин і кару, гра з текстом і читачем – починаючи з назви роману до останнього, незакінченого за змістом розділу, пародійність, карнавальність, самоцитування. Якраз і самоцитування, і самоіронія ніби замикають коло романістики Ю. Андруховича, відсилаючи читача до його попередньої творчості – і поетичної, і прозової: із знайомими темами, мотивами, образами його текстів 90-х рр. минулого століття (цирк Вагабундо, образ шляхтича, розбійника, поета барокових часів Самійла Немирича тощо).

Автор, як і завжди, залишається великим містифікатором, проте в найновішому романі він балансує між вигадкою й документалістикою. Скажімо, це дало підстави В. Агеевій поставити запитання: "Чим це не спеціальний посібник з національної історії?" [1]. Справді, у романі діють і реальні (вбивця Степана Бандери Богдан Сташинський, галицького намісника Анджея Потоцького Мирослав Січинський, сам автор в епізоді з його дитинства 60–70-х рр. минулого століття), і вигадані персонажі (вбивця жінок – "Синя Борода" із провінційного містечка Другобича, чоловік, який випросив для своєї дружини вічну молодість, за що й поплатився). І хоча основний месидж цього "паранормального" роману, як зазначено в його анотації, – це постмодерністський сумнів в істинності всього суцього, навіть закону, письменник чи не вперше не до кінця дотримується правил цього стилю: з'являються нотки медитативності, модерної кінематографічності і фрагментарності, частково – опертя на документ, реалістичність оповіді.

Час постмодерного роману добігає до кінця. А окремі його прояви – лише данина запізнілому в українському культурному просторі постмодернізму, як, скажімо, роман В. Рафеєнка "Мондегрін" (2019).

Тут варто нагадати думку Г. Мережинської про те, що постмодернізм в українській літературі не став магістральним стилем, а його значення полягає в оновленні національної літератури, створенні передумов для її входження у світовий контекст [4]. Водночас публікація у 2020 р. роману Ю. Андруховича "Радіо Ніч", який В. Єрмоленко назвав "акустичним", стала свідченням того, що інтенції постмодерністського стилю не вичерпані: цей твір позначений перегуками з попередніми текстами прозаїка, потужним інтертекстуальним тлом, грою, міксуванням жанрів: авантюрного, любовного, пригодницького, фентезійного.

Водночас кількісно зростає проза, позначена ознаками постпостмодерністського письма. Цікаво, що автори використовують ті ж жанрові різновиди, що й постмодерністи, але від постмодерністського стюбу, гри в них немає і сліду, натомість простежується антропологічний поворот. Особливо це помітно в жанрі історичного

роману, автори якого міркують про приватну долю окремої людини на роздоріжжях минулого. До подібних творів належать романи Ю. Винничука "Танго смерті" (2012), Тані Малярчук "Забуття" (2016), Наталки Сняданко "Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма" (2017), Марії Матіос "Букова земля" (2020), Марини Гримич "Клавка" (2019). У них зображено буття окремої людини на тлі відомих історичних подій, підкреслено загальнолюдський вимір минулого не з метою його чи то оцінити, чи то поетизувати, а радше ствердити теперішнє і надважливу думку про те, що людська особистість – найбільша цінність у світобудові. Власне, ідеться про продовження тенденції попередніх років, яка простежується в романах Оксани Забужко "Музей покинутих секретів" (2009), Теодозії Зарівни "Вербовая дощечка" (2008), Марії Матіос "Солодка Даруся" (2004), В. Лиса "Століття Якова" (2010). Якщо маркером історичного роману вважати співвідношення історичного факту та вигадки, то в сучасній прозі помітні твори, сюжети яких ґрунтуються на історичному відлунні різновекторних подій ХХ ст., від його початку до сьогодення, хоча вони й позбавлені документального начала. Це сімейні (родинні) саги, скажімо, "Вільний світ" Т. Белімової (2014), "Соло для Соломії" (2013), "Країна гіркої ніжності" (2015) В. Лиса, у яких історії кількох родин зображуються у драматичних перипетіях, несподіваних поворотах, психологічних нюансах. Новий роман М. Матіос "Букова земля" в анотації позиціонується як "сага завдовжки у 225 років, пропущена через історію п'яти родин різного рівня і статусу, а також історичних персонажів, так чи інакше пов'язаних із Буковиною". Саме приватна історія на тлі епохи стає предметом уважного художнього осягнення в більшості новітніх романів.

Так, у романі Марини Гримич "Клавка" приватна (вигадана) історія секретарки Спілки письменників, її минуле, любовні захоплення і сумніви тісно переплетені з реаліями літературного та ширше – столичного – життя в період після Другої світової війни. Авторка детально відтворює тривожні події в житті Спілки письменників, які засвідчили моральне знищення відомих уже в той час М. Рильського та Ю. Яновського й духовну деградацію окремих представників української творчої інтелігенції.

Ірина Савка у романі "Три Марти" (2021) охоплює ціле століття родинної історії, зіткане з документальних фактів, сімейних переказів, спогадів.

Водночас у деяких творах простежується поєднання реальної історії та вигаданої. Наприклад, у романі Оксани Луцишиної "Іван і Феба" (2017) авторка звертається до "свіжих" історичних подій – до епохи 90-х рр. ХХ ст.: Революція на граніті, здобуття Україною незалежності. Саме вони стають предметом художнього осягнення у другій частині твору, а не особиста історія Івана. Показово, що герої "Букової саги" Марії Матіос змальовані творцями загальноєвропейської історії, а не лише власної, приватної.

Згадані романи об'єднує те, що в них особа виступає як "документ". Ідеться про травматичний досвід окремої людини, про її моральні цінності й імперативи, про боротьбу добра і зла, про смиренність і страх, про безглуздість і абсурдність створених самою ж людиною ситуацій та обставин.

Отже, відбувається трансформація жанрової природи історичного роману, суть якої на загал – у зміні "статусу" історичної події та історичного факту у структурі цього жанрового різновиду. Адже на перший план висуваються людські долі, їхні трагічні і драматичні повороти, зумовлені і страхітливим часом, і фатальними

обставинами, водночас історичні реалії стають для цього хай і дуже промовистим, але тлом.

Трансформація історичної прози виявляється і у використанні історичного тла у жанрах фантастики (Світлана Тараторіна, "Лазарус", 2018), і в ретродетективах. До цього різновиду вперше звернувся В. Кожелянко ("Срібний павук", 2013), а його починання підхопили А. Кокотюха, В. Івченко, Б. Коломійчук.

Відтак матриця історичного роману продовжує видозмінюватися, набуває нових змістових і формотворчих обрисів, у яких спостерігається різнобалансування між авторською вигадкою й історичним (чи біографічним) фактом.

Нині активізується такий жанровий різновид, як роман-антиутопія. Так, сплеск читацької уваги викликали романи-антиутопії Ю. Щербака "Час смертохристів. Міражі України 2077 року" (2011), "Час Великої Гри. Фантоми 2079 року" (2012). У першому з них пригодницький сюжет поєднується з дивовижною історією кохання генерала української розвідки й загадкової американської жінки з релігійною темою (війна так званих "смертохристів"), а події другого розгортаються також в далекому майбутньому, після ядерного вибуху. Ці твори попереджають про загрозу зникнення української нації й державності, про глобальні світові виклики українській людині й світові загалом. 2014 р. опубліковано заключну частину цієї трилогії – роман "Час тирана. Прозріння 2084 року". Усі три романи об'єднав образ генерала Гайдука, який зображений і як диктатор, і як людина, яка гостро переживає складність неоднозначного часу.

Звернулися до жанру антиутопії Я. Мельник ("Далекий простір", 2013), А. Чапай ("Червона зона", 2014), О. Чупа ("Акваріум", 2015), І. Павлюк ("Танець недоумка", 2019). Так, О. Чупа у згаданому творі використав ускладнений сюжет, зумовлений рамковою композицією: оповідач купує плівку із записами популярної групи, але виявляє, що звучить голос науковця, який розповідає про невідому речовину, здатну перетворити людину на покірну безземельну тварину. Цих істот він поселяє в акваріумі, так виникає окреме суспільство зі своїми законами, владою, поділом на окремі групи. Метафора досить прозора: втрата самосвідомості веде людину до трагічного передбачуваного фіналу.

У космічній антиутопії І. Павлюка "Танець недоумка" (2019) ідеться про наукову експедицію на далеку планету біолога Гіля, якого буквально оточили великі й малі проблеми, ймовірність спадкової генетичної хвороби зокрема. Цей сюжет стає трампліном для художнього осмислення питань свободи, вибору, страху.

Варто додати, що в сучасному літературному процесі зростає частка біографічного роману, який представлений такими творами, як "Що записано в книгу життя" (про М. Коцюбинського) М. Слабошпицького (2012), "Троянда ритуального болю" (про В. Стефаніка) (2010), "Маски опадають повільно" (2011) (про В. Винниченка), "Чорне яблуко" (2013) (про А. Тесленка) С. Процюка, "Прилетіла ластівочка" (2018) (про М. Леонтовича) Ірен Роздобудько, "Перстень Ганни Барвінок" (2015), "Запізлиле кохання Миклухо-Маклая" (2016) І. Корсака. Ці твори позначені потужним пізнавальним потенціалом, бо розповідані авторами історії реальних українських культурних діячів справді знайомлять із цікавими фактами із їхнього життя, а через реальні факти життя відтворюються випробування й окремої людини, і цілого покоління, до якого вона належить. Водночас варто відзначити романи С. Процюка як оригінальні психобіографії відомих письменників – це спроби осягнути духовний світ талановитої

людини, її думки, почуття, дослідити творчу майстерню. Часто письменники осучаснюють історико-біографічні факти, тим самим актуалізуючи їх у свідомості сучасників. Скажімо, це простежується в романі М. Лаюка "Залізна вода" (2021). Автор "відбігає" від матриці біографічного роману, щоб поміркувати про незбагненність людських долі. Інтригує розпочинається роман Ірен Роздобудько "Прилетіла ластівочка" – з епізоду смерті чоловіка, який називає себе братом М. Леонтовича, тож авторка пропонує читачеві власну версію життєвої канви славетного українського композитора.

У сучасному українському культурному просторі з'являються й нові романні різновиди, які засвідчують активне входження в український літературний процес жанрів масового письменства. Це, скажімо, трилер і його різновиди: психотрилери ("Астра" О. Михеда, "Твій погляд. Чіо-Чіо-Сан" А. Любки), технотрилери ("Море для шульги" П. Коробчука, "Бот", "Твердиня" Макса Кідрука), нуар ("Білий попіл" І. Павлюка, 2018).

Така жанрова і стильова строкатість засвідчує, що справді роман визначає обличчя сучасного літературного процесу. Маркер популярності в цього жанру також високий, незважаючи на негативні процеси падіння інтересу до читання загалом і паперової книги зокрема.

Список використаних джерел

1. Агеева Віра. Андрухович та його необачні угоди з мольфарми / В. Агеева. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45937654>
2. Білоус Петро. Спроба похитнути канон / П. Білоус. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2012/03/01/sproba-pokhytny-kanon/comment-page-1>
3. Галич О. Особливості постмодерністської квазі-біографії: В. Єшкілев. "Усі кути трикутника" / О. Галич // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – Вип. 12. – С. 153–161.
4. Мережинська Ганна. "Східноєвропейська" модифікація постмодернізму / Г. Мережинська // Філологічні семінари. Типи художньої творчості в епоху постмодернізму: реальність чи віртуальність? – К.: ВПЦ "Київський університет", 2002. – С. 16–25.
5. Мицицей Марія. Сліпуче коло провокаційного читання, або Чи трикутник прийшов за сопілкою? / М. Мицицей. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/05/09/085500.html>
6. Нестерович Євгенія. Ляльковий будиночок "Фелікс Австрія" / Є. Нестерович. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2014/09/23/280274_lyalkoviy_budinochok_feliks.html
7. Поліщук Ярослав. Українська література періоду незалежності: тенденції розвитку / Я. Поліщук // Літературна Україна. – 2015. – 1 жовтня. – С. 14–15.

References

1. Ageieva, Vira. Andrukhovych and his reckless agreements with the Molfars. [Andrukhovych and his reckless agreements with the Molfars]. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45937654> (In Ukr.)
2. Bilous, Petro. Sproba pokhytny kanon. [Trying to shake the canon]. <http://litakcent.com/2012/03/01/sproba-pokhytny-kanon/comment-page-1> (In Ukr.)
3. Halych, O. (2012). Osoblyvosti postmodernistskoi kvazi-biografii: V. Yeshkiliev. "Usi kuty trykutnyka". [Features of postmodern quasi-biography: V. Yeshkiliev. "All angles of the triangle"]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. (12), pp.153–161. (In Ukr.)
4. Merezhyńska, Ganna. (2002) "Skhidnoevropejska" modyfikatsiia postmodernizmu. ["Eastern European" modification of postmodernism]. *Filologichni seminary. Typy khudozhnoi tvorchosti v epokhu postmodernizmu: realnist chy virtualnistpeal'nist'?* pp.16–25. (In Ukr.)
5. Mykytsei, Mariia. Slipuche kolo provokatsiinoho chytannia, abo Chy trykutnyk hirshy za sopilku? [A blinding circle of provocative reading, or Is a triangle worse than a flute?]. <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/05/09/085500.html> (In Ukr.)
6. Nesterovych, Yevheniia. Lialkovyi budynochok "Felix Avstriia". [Dollhouse "Felix Austria"]. https://lb.ua/culture/2014/09/23/280274_lyalkoviy_budinochok_feliks.html (In Ukr.)
7. Polishchuk, Yaroslav. (2015). Ukrainiska literature period nezalezhnosti: tendentsii rozvytku. [Ukrainian literature of the period of independence: development trends]. *Literaturna Ukraina*. 1 zhovtnia, pp.14–15. (In Ukr.)

Надійшла до редколегії 04.05.22

Nina Bernadska, Doctor of Philology, Professor
ORCID: 0000-0001-9217-2229
e-mail: nbernadska@gmail.com
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE LATEST UKRAINIAN NOVEL IN THE DIMENSIONS OF THE GENRE

The article considers the achievements of the latest Ukrainian novel of the last decade. Taking into account research trends, the main trends of its development are determined - borrowing techniques and means of mass literature, development of prose on three vectors – postmodern, neomodern, neo-populist, change of stylistic paradigm from postmodern to post postmodern. It is noted that the postmodern style paradigm is a thing of the past, some of its manifestations remain in the works of Yu. Andrukhovych ("Lovers of Justice", "Radio Night"), V. Rafieienko ("Mondegrin"). A colorful genre picture is analyzed, which consists of traditional forms and their modifications, in particular, the historical novel (Yu. Vynnychuk "Tango of Death", Tanya Malyarchuk "Oblivion", Natalka Snyadanko "Neat recipes of Archduke William", Maria Matios "Beech Land", Maryna Grymych "Klavka"), family novel "Free World" T. Belimova, "Solo for Solomiya", "The Land of Bitter Tenderness" by V. Lys, anti-utopia novel (works by Yu. Shcherbak, Ya. Melnyk, O. Chupa, A. Chapai, I. Pavliuk), biographical novel (M. Slaboshpytsky, Iren Rozdobudko, I. Korsak). In the works of post postmodern sound there is an anthropological turn, when man and his life acquire a basic artistic dimension, even in the historical novel, when private history becomes a springboard for artistic understanding of existential problems. The emergence of new genre varieties was also noted – novels-psychobiographies (S. Protsyuk), psychotrillers (O. Mykhed, A. Lyubka), techno-thrillers (Max Kidruk, P. Korobchuk), retro detectives (A. Kokotyukha, V. Ivchenko, B. Kolomiichuk), noir (I. Pavliuk).

Keywords: latest novel, postmodernism, postpostmodernism, genre varieties.